

4. een vriendschap

Synopsis

De autobiografische roman Onze Hoogmoed, 1970, van Boudewijn van Houten als het overtuigendste verslag van een eigen ervaring van wat ik noem 'geloof' en (heel wat zeldzamer:) 'ongeloof', dat mij in de literatuur bekend is.

Eerste pagina's:

Men hoeft geen Jood te zijn om de matzes van Levi's te lusten, weet de lezer al uit andere bron, en iets overeenkomstigs kan worden gezegd van het onderzoek van het ongelooft. Naar zijn aard een onderzoek volgens de procedure van de empirie, aan de beschikbare feiten toetsend wat tot aan de uitkomst van het onderzoek een hypothese blijft, kan het niettemin door de aanhangers van alle denkbare gezindten worden verricht; zo goed als iedere andere toepassing van dezelfde procedure. Omgekeerd laat zich vaststellen dat ook onder overtuigde empiristen deze ene toepassing van het eigen principe, die een eigen dierbaar geestelijk bezit op het spel zet, niet algemeen is. Al met al verbaast het me dus niet dat het uitvoerigste en tegelijk ook geloofwaardigste gedrukt letterde verslag van een dergelijke toepassing dat me onder ogen kwam niet geschreven was door een empirist. Het was de autobiografische roman Onze Hoogmoed, door Boudewijn van Houten, nihilist in de lijn van Nietzsche.

Het boek dateert van 1970. En zoals het tussen mij en de boeken vaker gaat: ik las het twintig jaar te laat. Niettemin prees ik me gelukkig met de lectuur. Want ziedaar: achter sluiers van zo doorzichtig maaksel dat geen enkele overeenkomst met bestaande personen of situaties op toeval kon berusten legde het de geschiedenis vast van het verloop en het moeizaam afgedwongen einde van een betovering die haar kans gekregen had dankzij een misverstand van wat ik noem: het geloof. Alleen al daarom heeft het boek de waarde van een even zeldzaam als verhelderend document. Maar het is meer: namelijk een reflectie uit de eerste hand op een gelovige band, openhartig, intelligent, kraakhelder, onmeedogend

jegens zichzelf. Mijn pet ging af; men leze dit essay dus als een hommage.

Hoewel de titel van het boek, 'Onze Hoogmoed', niet het enige element is dat naar Sils-Maria verwijst, integendeel, is deze eenzijdige band er niet het hoofdzakelijke onderwerp. Het gaat er om een misverstand dat in zo menige tussenmenselijke relatie opduikt, namelijk een verhouding van macht die tenminste bij de gehoorzame partij aan zintuig, gevoel en verstand een verhouding voorspiegelt van vriendschappelijke herkenning. De herkenning pleegt er des te bedrieglijker te zijn naarmate de schijn van de vriendschap het gevoel meer overtuigt. De vriend van Van Houten is de boezemvriend van enige jaren, of althans: dat had Van Houten, die in het boek Van Dommelen heet, gedacht. De intensiteit van de beleving van de eenzijdige band en het beslag ervan op het eigen bestaan reiken dan ook heel wat verder dan die van, zeg, de blinde verering van een popster in de verte of van een held in de boekenkast; zelfs ook verder dan de meeste gelovigheden van godsdienst en politiek. En de obstakels op de weg van het onderzoek in ongelof, zoals ook het te trotseren risico voor het eigen bestaan, zijn navenant. Des te meer verdient het onderzoek dat door Van Dommelen niettemin wordt aangevat en dat het misverstand uiteindelijk achterhaalt, mijn achting.

Hieronder wil ik de lijn van geloof en ongelof in het document traceren, onder verwaarlozing van alles wat de lectuur van dit boek ook verder de moeite lonen doet.

*

De vriendschap van de ik-figuur van dit boek, de twintiger Van Dommelen in wie men de twintiger Van Houten herkennen mag, ontwikkelt en verweekt zich in het sociale netwerk van een gezelschap. Dit gezelschap wordt aangeduid als 'onze groep' of als 'de groep'. Even na 1960 begonnen als een tweemanschap in de sfeer van het Utrechtse studentencorps en vervolgens verhuisd naar Amsterdam breidt de groep zich uit tot een vijftal gelijkgezinden. De gemeenschappelijke norm is die van een door en voor zichzelf afgebakende adeldom en van het daaruit volgende voorrecht. Een sociale afkomst van burgerlijke beperking is daarbij geen obstakel, want stel je voor, het groepje zou zichzelf diskwalificeren. Wat de

geesten adelt is de beschaving, in het bijzonder de belezenheid. Het voorrecht van de adeldom ligt op het morele vlak. De alleen voor 'onze groep' vigerende regels die daar gelden zijn overzichtelijk van aard. Van gewicht voor de persoonlijke waardering is de intelligentie, in deze sfeer ook 'luciditeit' genoemd. Voor de negatieve toepassingen van adeldom, beschaving en intelligentie is het voorschrift een verachting jegens het minder beschaafde plebs terwijl het incidentele oordeel zich van het wachtwoord 'walgelijk' bedient. Geheel taboe zijn waarden die voor christelijk kunnen worden gehouden, zoals ook de waarden van de sociale verplichting. Het medelijden tegenover welk minder volk dan ook is een teken van zwakte. 'Wal-ge-lijk' ook dit alternatief.¹

De praktijk van dit waardenstelsel ligt in een direct verlengde van de theorie. Bewust en metterdaad wordt ze beproefd, jegens heilsoldaten, vrouwen, middenstanders, Joden en wat nog meer gereed staat om de trap naar opzij te ontvangen. Gecombineerd met het besef dat ook de adel niet van de wind kan leven verschaft de norm der verachting tevens een rechtvaardiging voor een reeks van excursies langs de avontuurlijke weg van de kleine criminaliteit.

---

¹ Anders dan een enkele lezer misschien verwacht kan deze moraliteit me niet verrassen. Ik wijs haar af – maar als onbekend komt ze me niet voor. Het tijdvakje dat Van Houtens verslag van een achtergrond voorziet is de eerste helft van de jaren '60, zoals deze in cultureel en intellectueel opzicht een voortzetting van de jaren '50 waren en langs die weg terug een uitwerking van wat de jaren '40 en '30 aan alternatiefs hadden gebracht. Wat van hetzelfde tijdvakje ook mij nog bijstaat, en des te levendiger doordat ik me ook toen niet aangesproken voelde, is een intellectueel klimaat, deels ook een cultureel klimaat, dat een deel van mijn horizon besloeg en waarin een waardenstelseltje als dat van 'onze groep' naadloos paste. Het elitedenken, de intelligentie, de beschaving, de walging, de verachting, het taboe op alles wat met religie en christelijkheid kon worden geassocieerd, meer incidenteel ook de opzettelijk toegediende kwetsuur: ze waren pasmunt langs een aanmerkelijk front van de mensverbeterende militieën. Wat 'onze groep' toch nog onderscheidde van het geheel was een coherentie van theorie en maatschappelijk idee en image, die elders ver te zoeken was. Gezien het moralistische vertrekpunt was de theorie 'rechts'. Deze ene 'rechtsheid' echter afficheerde zich tenminste niet als 'liberaal', zoals bijvoorbeeld die van de NRC, 'vàn intellectuelen, vóór intellectuelen', en niet als 'links', zoals die van delen van de opiniërende pers, van de studentenpers en van het satirische cabaret. Het resultaat bestond in praktische consequenties die mij onsympathiek zijn, maar tenminste niet in nep.

Strooptochten langs de winkelvoorraad van boekhandels in Nederland en België, niet ter verrijking van de eigen beschaving maar slechts terwille van de wederverkoop op touw gezet, voorzien de adeldom van een weliswaar bescheiden financieel fundament. Ook de stap naar de gemiddelde criminaliteit wordt tenslotte gewaagd - maar over deze toepassing eerst in het navolgende iets meer.

Het is de coherentie van mensbeschouwelijke noties en sociale praktijk die me ervan weerhoudt om een tweede misverstand van het geloof in te vullen waar het gaat om de sympathie die door Van Dommelen alias Van Houten wordt gekoesterd voor de moraalidee van Nietzsche, dus voor dat idee van een herenmoraal en een slavenmoraal. En dit in weerwil van een paar trekken van zijn persoonlijkheid – geen heersersnatuur, als kind geen held aan de rekstok, verstandelijk, gefixeerd op de boekenkast, een geloof in de beschaving – die ook bij de ware ingewijden van de omgewentelde waarden niet ongewoon zijn. Van Houten, voorzover hij ook Van Dommelen is, las Nietzsche gewoon te goed om mij aan een misverstand te doen denken; zoals ook de andere leden van ‘onze groep’.

*

Waar het gaat om het interne sociale verkeer kunnen sommige elites heel democratisch zijn, in organisatie zowel als sfeer. Zo niet de elite die ‘onze groep’ in zichzelf heeft ontdekt. Hier geeft de gelijkheid geen pas. Ongelijkheid van intelligentie en van beschaving bestaan overal, dus ook hier, en zij nodigt tot consequenties. Maar eigenlijk zijn die consequenties al vooraf gegeven. Het intelligentste en meest belezen lidmaat van de groep, in het boek Max Aarts geheten, was tevens de stichter ervan en hij bleef de leider, de ideoloog en de inquisiteur. Ook een karakter is hem hierbij tot steun. De intelligentie ligt als een wapen in zijn hand. Altijd gewiekst en nooit om een weerwoord verlegen weet hij in (..)